

Bc.art. Kriss Grunte
Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras
un mākslas institūts

EGLES SEMANTIKA LATVIEŠU TAUTASDZIESMĀS KĀZU GODA KONTEKSTĀ

SEMANTICS OF SPRUCE IN LATVIAN FOLK SONGS IN THE CONTEXT OF MARRIAGE

<https://doi.org/10.55877/kkmp.2024.454>

Abstract

The rite of passage phenomenon is reducible to every culture and society in the world, as every individual and community experiences a change in their social status during their lifetime. In Latvian folklore, characters of nature, especially trees, participate in rites of passage. Article *Semantics of spruce in Latvian folk songs in the context of marriage* is an interdisciplinary study, which uses theories and approaches from folkloristics and anthropology. It focuses on the marriage ritual, one of the rites of passage. The task of this thesis is to research the semantic meaning of the spruce tree as a character of nature in Latvian folk songs in the context of marriage. Although there is research on the semantics of spruce tree in Latvian folklore, in folk songs (Pēteris Šmits (1869–1938) *Latviešu mītoloģija* (1926), Beatrise Reidzāne *Latviešu tautasdziesmu semantika. Dabas tēli tautasdziesmās* (2015), Janīna Kursīte *Dainu kodekss* (2018), etc.), the semantics of the spruce tree in context of rites of marriage and their conduct has not been particularly studied.

It is concluded that the semantic quality of spruce tree in Latvian folk songs in the context of rites of passage, especially marriage, can be treated as a metaform for human life. This means that both linguistically and conceptually, the spruce tree in Latvian folklore has anthropomorphic qualities that strengthen the relationship between human and nature, as well as the idea that human is part of nature.

Keywords: *spruce tree, folk song, folklore, ritual, semantics.*

Saīsinājumi:

LTdz – *Latviešu tautasdziesmas*. Sastādītājs O. Ambainis u. c. – Rīga: Zinātne, 1979–2018, 1.–12. sējumi

Pirms sāksies egle

Kāzu gods ikvienā kultūrā ir viens no svarīgajiem pārejas rituāliem. Šo faktu apliecina arī latviešu folklorā sastopamo tautasdziesmu kvantitāte un dažādība, kas aptver kāzu goda tematisko loku, – četri apjomīgi akadēmiskie “Latviešu tautasdziesmu” sējumi (9.–12.sējums). Lai skaidrāk definētu un raksturotu pārejas rituāla darbības principus un mehānismus, nepieciešams apzināt teorijas, kas attiecināmas uz pārejas rituālu. Šajā ziņā būtiski raksta teorētiskie avoti ir divu antropologu – Arnolda van Genepa (*Arnold van Gennep*) (1873–1957) un Viktora Tērnera (*Victor Turner*) (1920–1983) – teorijas, kas veltītas tieši pārejas rituālu izpētei.

Kas attiecas uz dabas tēlu izpēti latviešu folklorā, tad noteikti jāatzīmē, ka par šāda veida pētniecību interesējies vairums fundamentāli svarīgu folkloras pētnieku, tādējādi akcentējot un aktualizējot dabas tēlu un to pētniecības nozīmīgumu folkloristikas laukā. Egles tēla izvēle šā raksta ietvarā pamatojama vairāku iemeslu dēļ, pirmkārt, plašu un vairāku pētījumu pieejamība (Pēteris Šmits (1869–1938) “*Latviešu mītoloģija*” (1926), Velta Rūķe-Draviņa “*Cilvēks un daba latviešu tautasdziesmās*” (1986), Beatrise Reidzāne “*Latviešu tautasdziesmu semantika*”, “*Dabas tēli tautasdziesmās*” (2015), Janīna Kursīte “*Dainu kodekss*” (2018) u. c.), otrkārt, reti sastopamo pētījumu esamība latviešu folkloristikā, kuros īpaši tikt akcentēta, izcelta un apzināta egles semantiskā nozīme pārejas rituāla un tās daļu kontekstā. Pārejas rituāls ir ticis mazāk izvirzīts pētāmais ietvars. Šajā ziņā būtisks ir arī tautasdziesmu kā pētījuma objekta izvēles aspekts, kura izvēli pamato latviešu folkloristes Beatrise Reidzānes uzsvērtais, ka “*pētījumos īpaši nav akcentēts semantiskais aspekts kā atsevišķa tekstu pētniecības joma*” [Reidzāne 2015: 13]. No šiem apsvērumiem izriet arī raksta mērķis – apzināt un atklāt egles semantiku latviešu tautasdziesmās, analizējot to kāzu goda kontekstā. Savukārt rodas galvenais pētnieciskais jautājums – kādās kāzu goda kā pārejas rituāla stadiju kontekstos parādās egles tēls un kādas funkcijas tam tiek piedēvētas?

Ņemot vērā tautasdziesmu vēli no fiksēšanas procesu [Grīnvalde 2023], ir jāapzinās, ka tautasdziesmā sastopamā semantiskā nozīme var būt akulturēta, proti, dažas semantiskās nozīmes var tikt aizgūtas no citu kultūru parādībām, kas tiešā vai netiešā veidā ietekmē folklorā apzinātu nozīmi. Ņemot vērā arī semantisko nozīmju saistību ar fizioloģiskiem procesiem un fiziskajiem parametriem, ir jāapzinās, ka semantiskā nozīme var tikt veidota pamatojoties uz izmantoto dabas tēlu fiziskajām īpašībām. Tieši šo iemeslu dēļ raksta tapšanas laikā apzināti ziemeļu tautu mītiskie priekšstati par egli (somu eposu “*Kalevala*”, igauņu eposu “*Kalevdēls*”, skandināvu eposu “*Eddas dziesmas*” u. c.), kā arī egles botāniskās īpašības.

Pārejas rituālu koncepta raksturojums un tā attiecinājums uz folkloras pētījumu lauku

Pārejas rituāla fenomens ir reducējams uz katru pasaules kultūru un sociumu, jo ikviens indivīds un kopiena savas dzīves laikā pieredz sava sociālā statusa mainību uz citu (augstāku vai zemāku). Piemēram, indivīda pastāvēšanas ideja *a priori* ietver piedzimšanas aktu. Pārejas rituāls ir viens no svarīgākajiem kultūras un sociumu raksturlielumiem, caur kuru iezīmējas to dažādība un diference. Visums savā esībā ir periodisks, mainīgs, dinamisks un pieblīvēts ar dažādām kosmoloģiskām un sezonālām pārejām, proti, ziemu vienmēr nomaina pavasaris, gadu nomaina gads, dienu – nakts utt. Ja vide ir pakļauta mainībai, pārejas rituāliem, tad arī sociumā eksistējošie objekti un subjekti jau *a priori* ir pakļauti mainībai un, neapzināti vai apzināti, arī ir tie kas mainās. Franču antropologs un etnogrāfs Arnolds van Geneps pētījumā “*Pārejas rituāli*” (*Les rites de passage*), konceptualizējot un analizējot dažādu kultūru pārejas rituālu mehānismus un to analogijas, vērš uzmanību uz rituālajām praksēm kā ikviena indivīda un indivīdu kopas dzīvi skaidrojošam un fundamentāli ietekmējošam fenomenam. Autors atzīmē, ka pāreja no vienas sociālās grupas uz citu sociālo grupu un indivīda pāreja no viena sociālā statusa uz otru ir tie raksturlielumi, kuros impli-cēts pats eksistences fakts [van Gennep 1975: 3].

Konceptualizējot pārejas rituālus, van Geneps izšķir trīs esenciālās pārejas rituālu struktūrvienības jeb stadijas – nošķiršana (preliminālā stadija), šķērsošana (liminālā stadija) un inkorporācija (postliminālā stadija). Preliminālais rituāls ir darbību un ieražu kopums, kura funkcija ir pārejas rituāla objekta nošķiršana no viņa iepriekšējās pasaules un sociālā statusa; liminālais rituāls – ieražu kopums, kurš veicams starposmā, proti, starp iepriekšējo un jauno pasauli/sociālo statusu, starp preliminālo un postliminālo rituālu; postliminālais rituāls – simboliskas darbības, kas ir domātas pārejas rituāla objekta iekļaušanai jaunajā pasaulē, jaunajā sociumā, jaunajā statusā [van Gennep 1975: 3].

Genepa idejas vēlāk turpina britu antropologs Viktors Tērners, kas vērš plašāku uzmanību un analizē tieši liminālo pārejas rituāla stadiju. Gan Genepa, gan Tērnera pētījumos liminālās stadijas pozīcija ir vistrauslākā, dažādu ceremoniju, paražu, likumu, konvenciju ietekmē, un vissarežģītāk nedefinējamo procesu kopums, jo rituāla objekts vairs nav tas, kas bija, un vēl nav tas, kas būs.

Arī latviešu tradicionālajā kultūrā, kas atspoguļojas folklorā, atrodamas liecības par pārejas rituālu norisi un to izpausmi, konkrēti – ziņas par bērnu dzimšanas un krustabu, kāzu goda un bērnu rituālu procesu. Pētot latviešu folkloras saglabātos materiālus, kas saistīti ar latviešu tradicionālajiem pārejas rituāliem, bieži sastopams koku kā dabas tēlu tematiskais loks, kas līdzdarbojas, iesaistās un tiek adaptēts dažādu pāreju norises procesā, kļūstot par nozīmīgiem un svarīgiem rituāla atribūtiem un simboliem.

Egles semantiskās kvalitātes latviešu tautasdziesmās ietekmējis vēlinais tautasdziesmu fiksēšanas process, kas noris salīdzinoši vēlu un kura laikā vērojama latviešu folkloras akulturācija adaptīvajā un asimilējošajā formā.

Pētījuma lauks aptver tikai vienu no latviešu folkloras materiālu kategorijām, proti, latviešu tautasdziesmas [Grīnvalde 2023]. Fundamentāls latviešu tautasdziesmu izdevums ir Krišjāņa Barona apkopotais lielizdevums “*Latvju Dainas*” (1894–1915). Taču “*Latvju Dainu*” krājums nav pilnīgs, jo tajā, pirmkārt, nav pārstāvēti visi Latvijas novadi, otrkārt, ņemot vērā Latviešu folkloras krātuves nodibināšanās laiku un jaunu folkloras materiālu apzināšanu, tajos iztrūkst vairāku tūkstošu tautasdziesmu [Latviešu tautasdziesmas 1. sējums 1979: IX]. Tieši šo apsvērumu dēļ 1979. gadā uz “*Latvju Dainu*” bāzes pētnieki sāk realizēt jaunu akadēmisko lielizdevuma projektu “*Latviešu tautasdziesmas*” 13. sējumos, no kura plānotajiem trīspadsmit sējumiem ir izdoti divpadsmit [Krogzeme-Mosgorda 2022]. Šajā krājumā tiek pārstāvēti visi Latvijas novadi, un tajā ir publicēti tie materiāli, kas netika publicēti Krišjāņa Barona “*Latvju Dainās*”. Tieši tāpēc pētījumā ir izmantots akadēmisko “*Latviešu tautasdziesmu*” 9., 10., 11. un 12. sējums.

Egles semantika kāzu goda kontekstā

Egles tēls latviešu tautasdziesmās kāzu goda kontekstā parādās visās pārejas rituāla stadijās. Šajā pārejas rituālā, attiecībā pret pārējiem pārejas rituāliem, ir ļoti daudz tautasdziesmu materiālu, līdz ar to – arī egles semantiskās kvalitātes.

Preliminālajā stadijā egles semantisko kvalitāti var grupēt trīs lielos semantiskajos laukos –

- egle kā cilvēka dzīves *metaforma*¹:
 - cilvēka ķermeņa un ķermeņu daļu vai cilvēkam piemītošo īpašību raksturošana;
 - sociālā statusa apzīmējums;
 - cilvēka emocionālās pasaules raksturojums;
 - cilvēka mūžs;
- egle kā vietas apzīmējums:
 - egles tēls kā patvērumš, paslēptuve un uzturēšanās vieta;
 - egles tēls kā tāla vieta un uzturēšanās vieta;
- egle kā prasmju pārbaudes atribūts.

¹ Itāļu semiotiķis Marsels Danēzi (*Marcel Danesi*) šo jēdzienu skaidro, kā ne tikai vārda, bet arī formas, koncepta nozīmes pārnēsumu uz citu objektu, zīmi. Danēzi min piemēru ar rozi Valentīndienā, kas apzīmē mīlestību. Marsels uzskata, ka visas formas – lingvistiskās metaforas, konceptuālās metaforas un reāli, fiziski objekti – ir metaformas, kuras ietver vienu un to pašu tēlaino nozīmi. Šajā gadījumā cilvēka dzīve tiek pārnesta uz egles tēlu, ietverot arī konceptuālu nozīmi [Danesi 2013].

Egle kā cilvēka dzīves *metaforma*. Pirmkārt, cilvēka ķermeņa un ķermeņa daļu vai cilvēkam piemītošo īpašību raksturošanai tiek pretnostatīts egles tēls. Piemēram, tautasdziesma:

*Tā eglīte mana dēsta,
Kam sarkani skuju gali;
Tas puisītis man brūtņans,
Kam sarkani vaigu gali. (LTdz 37755)*

Šajā tautasdziesmas piemērā egles tēls, īpaši skujas, tiek lietots, akcentējot cilvēku sarkanos vaigus, kas nozīmē, ka semantiskā nozīme veidojusies, izejot no koka botāniskajām īpašībām. Otrkārt, egle var apzīmēt sociālo statusu. Tautasdziesmā viens no pāriem, kas iezīmē sociālo statusu, ir abi skujkoki – egle un priede. Tas parādās kā antropomorfiska sociālā statusa pretstatīšana. Proti, ar priedes tēlu apzīmē vecus puisus, bet ar egles tēlu – jaunus puisus. Šādu semantisko interpretāciju var novērot tādā tautasdziesmā kā –

*Priežu malca man nedega,
Egļu dega sprēgādama;
Veci puisīši man' nemīl,
Jauni mīl kaudamies. (LTdz 36695)*

Šajā kontekstā ir sastopamas arī pretrunīgas tautasdziesmas. Piemēram, tautasdziesmā –

*Priedes, egles tai mežā,
Kur cirtīšu ozoliņu?
Māsas vien tai sētā,
Kur es ņemšu līgaviņu? (LTdz 39216)*

– skujkoki apzīmē māsas un ozoliņš simbolizē līgaviņu. Šī tautasdziesma tipoloģizēta kā “Puisu dziesma”, kas nozīmē to, ka šī teksta, dziesmas vēstītāja persona ir puisis. Pretrunīga ir tieši atsauce uz sievieti kā ozolu, jo ozols latviešu folklorā bieži tiek izmantots kā vīriešu totēms [Ozoliņš 2006]. Var runāt par homoerotismu, kura klātesamību latviešu folklorā ir aprakstījis pētnieks Kārlis Vērdiņš [Vērdiņš 2013: 131–143]. Treškārt, egles nozīme izmantota, lai raksturotu cilvēka emocionālo pasauli. Tautasdziesmā –

*Egles zari saguluši
Uz bērziņa galoknīti;
Tā uz manas sirds gulēja
Iemīlēts tēva dēls. (LTdz 37123)*

– egles tēla semantika atklājas sagulšanas salīdzinājumā ar puīša gulēšanu pie meitas sirds. Sirds metafora šajā gadījumā tiek lietota ar nozīmi *mīlestība* (cilvēka psihes, rakstura, personības emocionālo, morālo īpašību kopums [Tezaurs.lv 2023]). Taču egles tēla analogija (ar sagulšanas aktu) lingvistiski šo emocionālo mīlestības izpausmi pastiprina un padara izteiksmīgāku. Kā arī jāuzsver, ka egles semantika ir saistīta ar auglības kultu [Muktupāvels 2017: 68] un bērzam latviešu mītiskajos priekšstatos piemīt precību starpnieka funkcija [Šmits 1928: 14]. Ceturtkārt, egles semantika saistīta ar cilvēka mūžu.

*Gara priede, gara egle,
Gara visa vasariņa;
Garš mūžiņis brālītim,
Bez līgavas dzīvojot. (LTdz 42531)*

– skaidri norāda, ka vārds *mūžs* ir vispārinošais vārds, kuru salīdzina ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem *priede, egle, vasariņa*. Lai raksturotu mūžu, tiek izmantots īpašības vārds *garš*. Mūža un egles korelācija izriet no eglei piemītošajām botāniskajām īpašībām – garuma – un vēl citas semantiskās interpretācijas, proti, egle kā nāves metafora. Jo arī pats jēdziens *mūžs* skaidrojams kā laikposms, kurā noris cilvēka eksistence, dzīve [Tezaurs.lv 2023]. Šo laikposmu mēra kopš dzimšanas līdz nomiršanai, kas, savukārt, paredz nāves aktu, kuru semantiski reprezentē arī egles tēls.

Egle kā vietas apzīmējums. Šajā semantiskās kvalitātes grupā var runāt par diviem vietas apzīmējuma veidiem – patvērums, kurā kāds slēpjas, patveras, un tāla vieta. Kaut arī patvērums tiek veidots tālu un noslēgti, tomēr tāla vieta nebūt neietver paslēpšanās aktu. Tāpēc var nošķirt – vieta kā patvērums un vieta kā tālums, kas iezīmē un akcentē tieši attāluma kvalitāti. Šādu nošķīrumu veikt pamudina tie iemesli, kas izriet no egles botāniskajām īpašībām – lapotņu biežums veido labu paslēpšanās zonu, aizsedzot to, kas slēpjas; egles garuma īpašības ļauj šo dabas tēlu izmantot attāluma, tāluma raksturošanai. Latviešu tautasdziesmās patvēruma un tālas vietas semantika tiek sasaistīta kopā arī ar dzīvošanas vietu, proti, šīs īpašības mēdz saplūst kopā, un patvērums traktējams arī kā dzīvošanas vieta, tāla vieta arī kā dzīvošanas vieta. Pirmkārt, aplūkosim piemēru, kurā egles semantika atklājas kā patvērums. Tautasdziesmā –

*Kad es būtu to zinajse,
Kuru nakti tautas jā,
Tad es būtu to naksniņu
Apakš egles patupusi,
Es būt' savus garus matus
Par vaiņagu pārlaidusi. (LTdz 38707.3)*

– egles tēls apzīmē paslēptuvi. Līdzīgs motīvs raksturots arī igauņu folklorā, kur meitas un ceļinieki slēpjas tieši zem egles lapotnes [Viires 2000: 86]. Slēpšanās mudinātāji tautasdziesmās gan var būt dažādi. Šajā piemērā lasāms, ka meita slēpjas no *tautām*, tādējādi iezīmējot attieksmi pret pašu precēšanās aktu, proti, nevēlēšanās precēties. Otrkārt, egle kāzu goda preliminālajā stadijā var parādīties kā tāla, sveša vieta. Arī igauņu mītiskajos priekšstatos parādās motīvs, kurā viena no egles semantiskajām kvalitātēm ir apzīmēt kādu tālu, enigmātisku vietu [Kalevipoeg. Igaunu tautas eposs 2018: 62]. Šāda egles semantiskā kvalitāte atklājas ļoti daudzās tautasdziesmas, kas attiecināmas uz preliminālo pārejas rituāla stadiju. Kā piemēru var minēt tautasdziesmu –

*Tumša tumša tā eglīte,
Kur caunīte nakti gul;
Tālu tālu tas ciemiņš,
Kur aug mans arājiņš. (LTdz 37323)*

– saules tēls mēdz variēt ar caunu, bet tumša, kupla egle, savukārt, tiek sasaistīta ar tālu vietu – ciemu, sētu, tīrumu, vietu pie māmiņas.

Egle kā prasmju pārbaudes atribūts. Tautasdziesmā –

*Divas priedes, divas egles
Manā sētas galiņā;
Kas var skujas izskaitīt,
Tas drīkst mani bildināt. (LTdz 37626)*

– skuju skaitīšana ir uzdevums, kurā egles skujas ir pārbaudījuma atribūts, ar kuru palīdzību meita nosaka savu bildinātāju. Šo uzdevumu fiziski ir gandrīz neiespējami izdarīt. Konkrētajā piemērā iezīmējas egles semantiskā sasaiste ar kāzu godu, proti, tajā novērojama ar auglību un kāzu veicināšanu saistīta semantika.

Liminālā kāzu goda stadija. Pievēršoties šim starpposmam, jāatzīmē, ka egles tēls parādās salīdzinoši maz. Līgavas ģērbšanas kontekstā ir tikai viena tautasdziesma, kurā pieminēta egle.

*Aizgōja sauleite
Aiz mōkuneņa,
Aizsāda mōseņa
Aiz galdeņa.
Podruškas, podruškas,
Jyus munas mōseņas,
Jyus mani mōnēt
Vakar vokorā:*

*Jyus maņ(i) sacēt,
 – Īsim uz zaļu sādu,
 Īsim uz zaļu sādu
 Vainuku peitu.
 Jyus sev nūvejot
 Rūžu da lileju,
 Jyus maņ i nūvejot
 Nu eglu zoru,
 – Egļeite osa,
 Gaļveņu boda. (LTdz 44468)*

– tautasdziesma, kurā tiek vēstīts, ka no egles līgavai pin vainagu. Līgavas vainags latviešu folklorā tiek saistīts ar jaunavību, nevainību, auglību [Stauga 2011: 99]. To starp, arī pašas egles semantika ir saistīta ar auglību. Tāpēc var uzskatīt, ka egles tēls šajā tekstā vienlaikus ir interpretēts kā auglības simbols, jo gan meitu vainags, gan egle citos kontekstos apzīmē auglību. Taču egles semantiku šajā gadījumā var interpretēt kā līgavas emocionālās pasaules reprezentāciju, proti, parādot, cik nelaimīgi viņa šā brīža situācijā jūtas. Šādu egles semantisko interpretāciju pamato sintaktiskie sakari, kas raksturo konkrēto brīdi – saule kā gaismas avots aizgājusi aiz mākoņiem, egle ir asa, un skujuas duras galvā. Asums un skuju duršanās galvā, brīdis bez spožas gaismas (cēlas, cildenas jūtas [Tezaurs.lv 2023]) rada diskomforta noskaņu, kas varētu raksturot līgavas emocionālo pasauli un to, kā viņa uztver šo situāciju. Laulības akta kontekstā egles semantika līdzīgi kā preliminārajā stadijā saistīta arī ar vietas apzīmējumu, proti, egle kā patvērums.

Tautasdziesma –
*Ai lūdzams, baznīckungs,
 Laulā mani jo cietāk:
 Vecā māsa maz laulāta,
 Tā dzen vīru eglīnā. (LTdz 44511)*

– norāda, ka egle ir patvērums māsas vīram, kuru dzen eglīnā. Māsas un viņas vīra attiecības ieskicējas caur *Laulā mani jo cietāk: // Vecā māsa maz laulāta*. Šeit var domāt, ka *laulību saites*, kas laulību rituālā tiek konstruētas, māasai un viņas vīram nav ciešas, proti, starp viņiem nav labvēlīgas attiecības, jo vīrs slēpjas no sievas. Apzinot šādu māsas likteni, līgava mudina mācītāju laulāt *ciēsāk*. Savukārt, tautasdziesmā –

*Pavaicōju māmiņai,
 /.../
 Izlīk mōrka gryutumīņu.*

*Vai tei muna vīgla dīna
Zam vaiņuga gulejuse?
Labōk byutu tū dīniņu
Zam eglīti stāvējuse
Nakō gōjse bazneicā
Ar tautīti sadareitu. (LTdz 44553.8)*

– egles semantika kā līgavas patvērums. Tekstā skaidri iezīmējas, ka līgava negrib precēties, ka viņa tajā dienā, kad tika saderēta, būtu slēpusies zem egles. Kā jau iepriekšējās kāzu goda rituāla stadijas kontekstā tika minēts, tad tieši botānisko īpašību dēļ egle var semantiski apzīmēt paslēptuvi. Tomēr, apzinoties, ka egles tēls ir saistīts arī ar nāves semantiku, var uzskatīt, ka līgava izvēlas labāk mirt nekā precēties ar nevēlamo līgavaini. Arī šajā pieļaujamajā interpretācijā nāve apzīmē līgavas patvērumu.

Postliminālā stadija. Šajā kāzu goda stadijas kontekstā egles tēla semantiku var kategorizēt četrās lielās grupās un apakšgrupās –

- egles tēls kā cilvēka dzīves metaforma:
 - cilvēka ķermenis un īpašības;
 - sociālais statuss;
 - emocionālās pasaules reprezentācija;
- egles tēls kā vietas reprezentācija:
 - egles tēls kā patvērums, paslēptuve un uzturēšanās vieta;
 - egles tēls kā tāla vieta un uzturēšanās vieta;
- egle tēls kā mantikas atribūts;
- egle kā auglības un nāves reprezentācija.

Egle kā cilvēka dzīves metaforma. Pirmkārt, cilvēka ķermenis un īpašības satatījumā ar egles tēlu. Šīs semantiskās interpretācijas izriet no egles botāniskajām īpašībām. Tautasdziesmā –

*Tāļu tāļu noskanēja,
Sausu egli dzenājojot;
Tāļu tāļu noligoja
Mans vizuļu vaiņadzīņš. (LTdz 46464.1)*

– egles tēla sintaktiskie sakari veidojas ar vainaga tēlu. Vainags latviešu folklorā, kā jau iepriekš tika minēts, apzīmē līgavas nevainību un ir attiecināms uz auglības semantiku. Tāpēc var uzskatīt, ka šīs tautasdziesmas kontekstā egles tēls ir saistīts ar auglības veicināšanu. Taču tekstā ir minēta *sausā egle*. Sausums apzīmē iznīkšanu, nonīkšanu, nāves iezīmes. Var apgalvot – šie teksti pierāda, ka auglība un nāve folklorā nav nodalāmas, ka auglību nodrošina nāve un nāvi nodrošina auglība. Tomēr šajā kontekstā ar nāvi netiek apzīmēts fizioloģisks process, bet gan emocionāla, pat sociāla

procesa beigas. Nāve (auglība) ir dažādu procesu beigas un sākums. Ir tautasdziesmas, kurās egles tēls caur vietas apzīmējumu norāda uz cilvēku īpašībām. Piemēram, tā kā egles tēla semantika vietas reprezentācijas kontekstā ir apzīmēt tālumu, tad caur šo semantisko kvalitāti tiek norādīts uz svešiem cilvēkiem. Šo semantikas interpretāciju labi ilustrē šāda tautasdziesma –

*Dziedi, dziedī, tautu dēls,
Tu jau manis nevinnēsi:
Tava dziesmu vācelīte
Sīku egļu krūmiņā;
Mana dziesmu vācelīte
Jauku rožu dārziņā. (LTdz 48785.1)*

– , kurā tautu dēla *dziesmu vācelīte* atrodas egļu krūmā. Tā kā tiek pretstatītas divas vietas – egļu krūms un rožu dārzs –, tad egli var interpretēt kā nejauku, asu semantisko kvalitāti, kurā atrodas *dziesmu vācelīte*. Līdz ar šo apstākli arī *dziesmu vācele* – runas izpausmes veids raksturojams kā ass, dzelīgs, nejauks. Egles tēls kā cilvēka runas izpausmes veids parādās arī tādā tautasdziesmā –

*Sprādzin sprāga egles malka,
Kad ielika ugunī;
Tā sprakst mana valodiņa,
Ar tautiņu runājot. (LTdz 51888.2)*

Šajos tekstos konkrētais skujkoku dabas tēls izmantots, lai raksturotu dzelīgu, asu, provocējošu runas izteiksmes veidu. Jāpiebilst, ka šāds runas veids raksturo sliktas savstarpējās attiecības. Egles tēlu izmanto arī, lai raksturotu cilvēka augumu. Šādu semantiku, piemēram, iezīmē šī tautasdziesma –

*Iztaisīju oša bērnu
Ar ozola kājiņām;
Kārklu rokas, oša kājas,
Egles zaru pipelīte. (LTdz 48987)*

– kurā, apdziedot viesu augumus, ar egles skujām (adatveida lapām) tiek salīdzināts, aprakstīts un raksturots vīrieša dzimumloceklis (*pipelīte*). Kāzu apdziedāšanas kontekstā egle var arī apzīmēt vecumu kā īpašību kopumu. Tautasdziesmā –

*Ak jius puiši, suni, suni,
Narōdit meitom zūbu!
Iz rūbeža sausa egle,
(J)as jums zūbus izbadēšu. (LTdz 49743.2)*

– lasāms, ka puīši rāda meitām zobus, ka sausā egle tos zobus izbakstīs. Šāda egles semantika apzīmē vecumu, jo, pirmkārt, *sauss* nozīmē panīkumu, izsīkumu, neauglību [Tezaurs.lv 2023], otrkārt, egle ir saistīta ar nāvi. Tādējādi šajos tekstos vecums būs tas, kas liks zobiem izkrist. Šis – egle kā cilvēka ķermenis un īpašības – apakšgrupas nobeigumā jānorāda, ka visprecīzāk šo apakšgrupu raksturo tautasdziesma –

*Nebēdā, bāleliņi,
Ka paliksi parādā.
Smuidra priede, smuidra egle,
Tā parādus aizmaksās! (LTdz 55741)*

–, kurā precīzi iezīmējas cilvēka un egles tēla korelācija. Proti, bāleliņa parādus atmaksās egle. Šajā sakarībā var spriest, ka egles tēls ir cilvēka dzīves metaforma. Šeit var runāt arī par baltu mītiskajiem priekšstatiem, kuros sastopams motīvs par to, ka cilvēku dvēseles iemiesojas kokos [Gimbutienē 1994: 207]. Otrkārt, egles tēls kā norāde uz sociālo statusu. Šādu semantisko kvalitāti, piemēram, iezīmē šāda tautasdziesma –

*Priede, priede, egle, egle,
Ko jūs divas runājāt?
Runājami liepas meitu
Jaunajami ozolam. (LTdz 44731.2)*

LTdz 44 731.2, kas atrodas nodaļā *Vedēji atbrauc līgavas mājās* un apakšnodaļā *Mājiniēki apdzied vedējus*, skujkoku tēlus ir iespējams interpretēt kā vedējus, kuri mēģina sarunāt, lai jaunā sieva brauc uz vīra mājām. Tā kā šī tautasdziesma ir postliminālās stadijas kontekstā un līgava jau ir kļuvusi par sievu, tad viņai nepieciešams inkorporēties jaunajā sociālajā stāvoklī, respektīvi, pēc latviešu folkloras tradīcijām, meitai jāatstāj savas mājas, lai dotos uz vīra mājām. Latviešu folkloras materiāli norāda, ka jaunā sieva ir nepatīkami, grūti un emocionāli sāpīgi pamest savas dzimtās mājas un atvadīties no vecākiem. Savukārt, folkloras tekstā –

*Melni melni tie mežiņi,
Kā nav melni – egles vien;
Sveši sveši tie ļautiņi,
Kā nav sveši – tautas vien. (LTdz 47404)*

– egles semantika apzīmē precinieku. Šajā tekstu kontekstā var runāt par polemiku, proti, šajā tautasdziesmā vērojama paradigma, kurā egles tēls ir salīdzināts ar vīrieša dzimumu, kas ir pretrunā ar faktu, ka egle latviešu tautasdziesmās apzīmē sievietes totēmu. Treškārt, emocionālās pasaules reprezentācija. Šāda egles semantiskā kvalitāte, piemēram, parādās šajā tautasdziesmā –

*Pried, pried, egl egl,
 Gan jūs man noraudas;
 Gan būs gan ganitāj, –
 Nebūs tād' dziedatāj. (LTdz 46140)*

Tautasdziesmā tiek iezīmēts meitas atvadas no dzimtajām mājām un emocionālā saikne ar priedi un eglī. Proti, jaunā sieva norāda, kas varētu notikt, kad viņa pametīs savas dzimtas mājas – priede, egle raudās, jo šajā vietā vairs nebūs *tāda dziedātāja*. Tā kā jaunā sieva vērsās tieši pie šiem kokiem, tad var domāt, ka emocionālā saikne starp skujkokiem un meitu norāda uz kādu senu draudzības saikni (kopš ganu dienām) un garīgu atbalstu. Var domāt, ka priede un egle ir meitas draudzenes. Skujkoku dabas tēlu semantika saistīta ar raudāšanu, skumjām un ar vienatnības sajūtu. Šajā gadījumā var arī akcentēt, ka priedes un egles botāniskā īpašība – mūžzaļas gan vasaru, gan ziemu [Dirr, Warren 2019: 570] – apzīmē jaunību, no kuras meita arī atvadās, jo viņa ir kļuvusi par sievu, un tieši tāpēc viņa arī raud. Līdzīgs egles semantiskās kvalitātes motīvs atrodams senskandināvu folklorā, kur egles tēls minēts kā raudu koks, kurš atklāj cilvēka emocionālo stāvokli [Eddas Dziesmas 2015: 234].

Egle kā vietas reprezentācija. Pirmkārt, egle kā patvēruma un uzturēšanās vieta. Šo semantisko motīvu, piemēram, aplicina šis folkloras teksts –

*Visu mūžu noraudāju
 Vienas dienas gājumiņu:
 Labāk būtu to dieniņu
 Zem eglītes pasēdējsi. (LTdz 52855)*

–, kur egle ir meitas drošākā vieta, lai paslēptos. Var novērot, ka arī kāzu goda pēdējā pārejas rituāla stadijā tautu meita joprojām šaubās par šīm precībām. Viņa atceras to dienu, kad atbrauca precinieks, un tagad nožēlo, ka nebija paslēpusies zem egles. Līdzīgs semantiskais motīvs, kur egle semantiski saistīta ar patvērumu, sastopams arī igauņu folklorā [Viies 2000: 86]. Otrkārt, egles tēls kā tāla vieta un uzturēšanās vieta. Kā jau minēju iepriekš, arī igauņu folklorā egles semantika saistīta ar tālas, enigmātiskas vietas apzīmēšanu. Tautasdziesmā –

*Tāli skan priedienē,
 Vēl tālāk eglīnē;
 Tālu gāju brālīšos,
 Vēl tālāk tautiņās. (LTdz 52617)*

– egles tēls semantiski norāda uz tālu vietu. Šajā teksta vienībā egles semantika ir papildināta, proti, tautiņas (vīra mājas) tiek raksturotas kā tāla vieta. Vārds *egliene* veido sintaktiskos sakarus ar vārdu *tautiņas*.

Egle tēls kā mantikas atribūts. Ir dažas tautasdziesmas kāzu goda postliminālajā stadijā, kurās iezīmējas egles semantika mantikas kontekstā. Šādu tautasdziesmu nav daudz, taču minēšu tikai vienu piemēru –

*Priede, priede, egle, egle, –
Mēs div' dumpi turēsim:
Tautas mani cauri veda,
Tu piebēri vainadziņu. (LTdz 46688)*

Šeit egles tēla semantiku var interpretēt ar nāves mantiku. Tautasdziesma norāda, ka sieva ir dusmīga uz skujkokiem divu iemeslu dēļ. Viens iemesls varētu tik interpretējams ar folkloras tradīciju, kur skuju biršana no līgavas vainaga traktējama kā sliktā zīme [Rūķe-Draviņa 1986: 9]. Tā kā egles tēls latviešu tautasdziesmās saistīts ar patvērumu, vietu, kurā paslēpties, ar tālas, svešas vietas apzīmējumu un nāves kā patvēruma semantiku, tad var uzskatīt, ka otrs iemesls, kamdēļ sieva ir dusmīga uz skujkokiem, pirmkārt, ir tāpēc, ka tas ir tāls un svešs ceļš, kas sievā izraisa dusmas, jo tas temporālā kontekstā ir ļoti ilgs ceļš, otrkārt, tāpēc, ka skujkoki nedod, neļauj viņai paslēpties un patverties no vīra.

Egle kā auglības un nāves reprezentācija. Auglība mītiskajos priekšstatos ir sasaistīta arī ar nāvi [Kursīte-Pakule 2018: 131]. Šādu apsvērumu pamato baltu priekšstatos sastopamā ideja par atkārtotu piedzimšanu, pārdzimšanu, kur nāve ir sākums jaunai dzīvei [Gimbutienē 1994: 177], kā arī *auglība*, lingvistiskie parametri, kas skaidro, ka auglība ir saistīta ar kādas parādības attīstības veicināšanu [Tezaurs.lv 2023], ņemot vērā, ka nāve ir cikliskās laiktelpas uztveres attīstība, jaunas pasaules, dzīves uzsākšana. Šajā kontekstā *Latviešu tautasdziesmu* sējumos sastopamas tautasdziesmas, kurās auglība ir tas pats, kas nāve. Šeit, kā piemēru, var aplūkot tekstu –

*Lec, eglīte, dej, eglīte,
Tautu galda galinā:
Tē, eglīte, tavi zari,
Tē māsīna pušķotāja! (LTdz 47721)*

Kā folkloriste Janīna Kursīte norādīja: – *Egle šeit, kā redzams no apraksta, ietver vairākus simbolisku nozīmju slāņus: a) zaļums (=dzīvības enerģija); b) kuplums (=auglība); c) jaunā mikrokosmosa “iestādīšana”, (=mājas jumts)* [Kursīte-Pakule 2018: 132]. Šī goda postliminālajā stadijā veidojas jauna sociālā pasaule, jo līgava un līgavainis ieguvuši jaunu sociālu statusu – sievu un vīru –, tādējādi sākot dzīvot jaunā sociālajā pasaulē ar jauniem noteikumiem, notikumiem un parādībām. Var uzskatīt, ka egle šajā kontekstā traktējama arī kā Pasaules koks. Taču egles tēla kā auglības un aizsardzības simbola semantiku postliminālajā kāzu goda rituālā papildina pušķošanas [Straubergs 1944: 56] un dejošanas akts [Osvalds 1940: 22]. Taču pats dejošanas

akts kā kustība apzīmē atvadas no iepriekšējās, sociālās pasaules, lai iekļūtu un sāktu dzīvot jaunā sociālajā pasaulē. Šis ir ļoti svarīgs rituālistiskais akts, jo tieši šajā brīdī līgavai un līgavainim ir jāpieņem, jāadaptē jaunas sociālās dzīves pasaule, atvadoties no savas iepriekšējās sociālās pasaules, kura *ir mirusi*. Šajā kontekstā spilgti iezīmējas auglība caur nāvi un nāve caur auglību. Nāve kā procesa beigas, lai sāktos un turpinātos jauns process.

Kāzu godā lielākā daļa egles semantiskās kvalitātes saglabājas visās trijās pārējās rituāla stadijās, un tās korelē ar egles botāniskajām īpašībām, piemēram, egles garumu, adatveida lapām, “mūžzaļo” iedabu u. c. Tāpat kāzu godā piedāvātās egles tēla semantiskās interpretācijas un to klasifikācijas ir neviennozīmīgas. Kā arī būtiski ņemt vērā, ka egles tēls nav izolēts no visiem šiem, rakstā minētajiem semantiskajiem slāņiem, ka bieži šie semantiskie slāņi pārklājas un papildina pašu egles semantiku latviešu folklorā, piemēram, to pauž auglības un nāves cieši saistītās nozīmes, kas savā ziņā ir arī šķietami pretrunīgas un kontrastējošas nozīmes, tāpat vietas apzīmējuma nozīmē nav iespējams vienprātīgi nošķirt fiziskas vai kādas emocionālas, abstraktas vietas (nāve, tālums, svešums, paslēptuve u. c.) apzīmēšanu. Taču egles nozīme kāzu goda kontekstā visvairāk ir attiecināma uz cilvēka dzīves metaformas raksturojumu, īpaši sievietes emocionālās pasaules attainojumu un fiziskiem ķermeņa raksturlielumiem. Kas arī būtiski – latviešu tautasdziesmās, attiecināmās uz kāzu godu, sastopamais egles motīvs ir radniecīgs un līdzīgs tiem priekšstatiem, kas sastopami ziemeļu tautas priekšstatos, semantiski apzīmējot tālu, svešu vietu, nāvi, kas veidojusies no egles botāniskajām īpašībā, proti, biezās un tumšās lapotnes dēļ.

Izmantotie avoti

- Bērziņš, Uldis, Dinere, Lilija, Diners, Roberts, Dimiņš, Dens, Bērziņa, Inga, Rause, Olita (2015). *Eddas Dziesmas*. Rīga: Jāņa Rozes Apgāds.
- Danesi, M. (2013). *On the Metaphorical Connectivity of Cultural Sign Systems*. Signs and Society. Vol. 1, No. 1. USA: University of Chicago Press, pp. 41. Pieejams: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/670164> (skatīts 01.11.2024)
- Dirr, M. A., and Warren, K. S. (2019). *The tree book: superior selections for landscapes, streetscapes, and gardens*. Portland, Oregon: Timber Press.
- Gennep, Arnold van (1975). *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gimbutienė, M. (1994). *Balti aizvēsturiskajos laikos: etnoģenēze, materiālā kultūra un mitoloģija*. Rīga: Zinātne.
- Grīns, Grīna, Margers, Māra (1983). *Latviešu gads, gadskārta un godi*. Linkoln, Nebraska: Amerikas Latviešu Apvienība.

- Grīnvalde, Rīta (2022). *Latviešu folklorā*. No: Nacionālā enciklopēdija. Latvija. Elektroniskā vietne. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/29520-latvie%C5%A1u-folklorā> (skatīts 20.09.2023.)
<https://tezaurs.lv/augl%C4%ABgs:1> (skatīts 20.09.2023.)
<https://tezaurs.lv/gaisma> (skatīts 20.09.2023.)
<https://tezaurs.lv/m%C5%AB%C5%BEs> (skatīts 20.09.2023.)
<https://tezaurs.lv/sirds> (skatīts 20.09.2023.)
- Kalevipoeg. Igaunju tautas eposs.* (2018). Rīga: Neputns.
- Krogzeme-Mosgorda, Baiba (2022). *Latviešu tautasdziesmas*. No: Nacionālā enciklopēdija. Latvija. Elektroniskā vietne. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/52758-latvie%C5%A1u-tautasdziesmas> (skatīts 20.09.2023.)
- Kursīte-Pakule, Janīna (2018). *Dainu kodekss*. Rīga: Rundas.
- Latviešu tautasdziesmas* (1979).
- Līdeks Osvalds (1940). *Latviešu svētki: Latviešu svinamās dienas*. Rīga: Latviešu folkloras krātuve.
- Muktupāvels, Valdis (2017). *Tautas mūzikas instrumenti Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
- Ozoliņš, Gatis (2006). *Latviešu tautasdziesmu totēmiskā simbolika (radību, krustību un kāzu rituāli)*. Promocijas darbs. Daugavpils: Daugavpils Universitāte.
- Rūķe-Draviņa, Velta (1986). *Cilvēks un daba latviešu tautasdziesmās*. Stokholma: Artillett.
- Stauga, Jolanta (2011). *Dzīvēnieki latviešu folklorā: mītiski maģiskais aspekts (pēc latviešu tautasdziesmu un mūsdienu folkloras materiāliem)*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Straubergs, Kārlis (1944). *Latviešu tautas paražas*. Rīga: Latvju grāmata.
- Šmits, Pēteris (1928). *Koku loma mītos*. No: Enzelīns, Jānis (red.). Latvju tautas daiņas. 1. sējums. Rīga: Kārļa Rasiņa apgāds Literatūra.
- Vērdiņš, Kārlis (2013). Nenormatīvā seksualitāte un folklorā: dažādi aspekti. *Letonica: humanitāro zinātņu žurnāls*. Galv. red. Pauls Daija. Nr. 26. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 131.–143. lpp.
- Viires, Ants (2000). *Puud ja inimesed*. Tartu: Ilmamaa.